

Nove knjige New books

Hagemeijer, E.J.M and M.J.Blair (Editors) (1997): The EBBC Atlas of European Breeding Birds: Their Distribution and Abundance. T & A D Poyser, London.

Atlas v Evropi gnezdečih ptic, ki ga je po četrto stoletja trajajočih organizacijsko metodoloških pripravah in terenskih raziskovanjih izdal Evropski svet za popis ptic, je delo, ki bo svoje poslanstvo odigralo šele v prvih desetletjih novega tisočletja. Pa ne zato, ker bosta dve leti komajda dovolj, da se prebijemo skozi 900 strani obsegajočo knjigo, ki jo je pisalo 432 avtorjev iz 38 držav in v kateri je z besedo in sliko predstavljenih 513 vrst ptic, z računalniško risbo grafično predstavljena njihova razširjenost in poseljenost v nič manj kot 4400 kvadratnih izmere 50 x 50 km od Azorov do Zakavkazja na jugu in od Islandije do Zemlje Franca Jožefa na severu. Čeprav popis zajema razmeroma dolgo obdobje, pretežno od 1970 do 1990, bo pravo vrednost pokazal šele ob ponovitvah, kajti šele ugotovitve začetnega stanja omogočajo spremljanje razvoja distribucijske slike in populacijskega dogajanja v kasnejših obdobjih.

Predgovor je napisal K.H.Voos, legendarni zoogeograf, ki je leta 1960 objavil prvi ornitološki atlas moderne dobe, spremno besedo pa sta podpisala J.J.D. Greenwood, predsednik Evropskega sveta za popis ptic, in G.Rheinwald, predsednik delovne skupine za evropski ornitološki atlas pri tem svetu. Uvodu v štirinajstih jezikih (angleškem, češkem, nemškem, španskem, francoskem, finskem, ruskem, madžarskem, italijanskem, holandskem, portugalskem, poljskem, ruskem in švedskem) sledijo kratek historiat projekta, esej o evoluciji in zgodovini evropske ornitofavne (J.Blondel) in zahvalne besede res številnim ornitologom in simpatizerjem, ki so kakorkoli pomagali pri udejanjenju tega projekta stoletja, še posebno nacionalnim koordinatorjem, sodelavcem podatkovne baze, delegatom iz Evropskega sveta za popis ptic in avtorjem besedil in risb, kakor seveda vsem popisovalcem, ki so tukaj ostali anonimni, dolžno zahvalo

pa so jim nacionalni koordinatorji že izrekli ali pa jim jo bodo v nacionalnih atlasih. Zelo informativen je pregled nacionalnih in regionalnih atlasov. Do leta 1996 je nacionalni atlas izdalo 24 držav (med njimi tudi Slovenija), v petih državah je izšla celo že prenovljena izdaja, v sedmih državah pa pripravljajo prvi zid. Povedano velja za atlas gnezdek, medtem ko je atlas prezimujočih vrst izdalo le pet držav (med njimi tudi Slovenija). Izšlo pa je tudi 80 regionalnih atlasov, od tega 7 zimskih. Sistematičnemu delu sledi še informativno poglavje, ki povzema aktualno naravovarstveno strategijo, znano kot "Sistem evropske naravovarstvene skrbi", avtorjev M.Heathove in G.Tuckerja, in izhaja iz iste podatkovne baze kot evropski atlas.

Nastanek tako zajetne, vseobsegajoče in kooperativne knjige, kakršen je evropski ornitološki atlas, ima seveda svojo zgodovino. Za začetek programiranega delovanja lahko štejemo sklepe študijske konference za koordinacijo in vzpodbujanje amaterske ornitologije v Evropi, ki je bila v Angliji leta 1971. Na njej so ustanovili Komite za evropski ornitološki atlas, ki naj bi s koordinacijo pri poenotenju metodologije vzpodbujal projekte nacionalnih atlasov v kar največjem številu evropskih držav in hkrati razvijal projekt evropskega atlasa, upoštevajoč pri tem podatke nacionalnih projektov in vzpodbujal delo v deželah, kjer takšni projekti ne obstajajo. Tedaj je bilo tudi domenjeno, da naj bi nacionalni projekti uporabljali kartirno mrežo v izmeri 10 x 10 km, evropski projekt pa mrežo 50 x 50 km. Do danes se tudi ni spremenila na moč preprosta, a hkrati neomajno učinkovita metodologija gnezditvene evidence v treh kategorijah: možna, verjetna in potrjena gnezditva, na kateri temelji pričujoče delo.

Projekt kartiranja evropske ornitofavne je bil sprva zasnovan povsem kvalitativno, se pravi, da nas je zanimala samo zemljepisna razširjenost posameznih vrst ptic, ne pa tudi njihova poseljenost, ki jo je mogoče izraziti kvantitativno. V poskusnem obdobju do leta 1985, ko naj bi se pričel evropski popis, se je izmed mnogih predlogov uveljavila metoda preštevanja gnezdečih parov po logaritemski lestvici (1-9, 10-99, 100-999 itd.), ki je v bistvu

kvantitativna ocena. Na konferenci leta 1992 na Nizozemskem je bila ta dvotirnost presežena z združitvijo Komiteja za evropski ornitološki atlas in Mednarodnega komiteja za štetje ptic v novo telo: Evropski svet za popis ptic. Tako smo bili še zadnji skeptiki prisiljeni oceniti nacionalne populacije ptic (v Sloveniji je v začetku leta 1992 to naredila nacionalna komisija za kartiranje in štetje ptic). Vendar vsi niso popustili in tako je atlas ostal nekakšna kvalitativno kvantitativna dvoživka: razširjenost je prikazana s pikami ene barve in ene velikosti, poseljenost pa s pikami druge barve in različnih velikosti, ki ustrezajo logaritemski lestvici. Gnezditvena zanesljivost pa je v obeh prikazih ponazorjena z barvnim niansiranjem, pri čemer sta potrjena in verjetna gnezditvev združeni v eni niansi, druga pa ponazarja najnižjo stopnjo gnezditvene zanesljivosti, to je možno gnezditvev. S tem je v nasprotju z uveljavljeno metodologijo in večinsko atlaško prakso v že končanih nacionalnih projektih zabrisan pomemben razloček pri ocenjevanju gnezditvene zanesljivosti in s tem v zoogeografskem pogledu tudi odgovor na najbolj vznermirljivo vprašanje, do kam sega areal posamezne vrste. Verjamem, da je takšno zgoščenost narekovalo varčevanje s knjižnim prostorom, vendar se je pri tem morda nehote dokončno zabrisala tudi neka nikdar posebej artikulirana metodološka hiba, ki je zanemarjala razliko med resničnimi in navideznimi gnezditkami, pa naj je šlo pri tem za letujoče spolno nezrele osebkke pri nepevkah (nonpasseriformes) ali pa zgolj za odvečne teritorialne samce pri pevkah (passeriformes). Slika bi bila neprimerno bolj pregledna, ko bi bili razširjenost in poseljenost prikazani vsaka na svojem zemljevidu in bi se tako pri prikazu razširjenosti ohranil pogrešani razloček.

Številnost vrst je zasnovana na evropski podatkovni bazi, ki sta jo leta 1992 osnovala BirdLife International in Evropski komite za popis ptic. Ker so tedaj zbrane ocene številnosti populacij, posebno iz dežel z velikimi prostranstvi, kakor so vzhodnoevropska in še posebno ruska, vsebovale ogromne, tudi desetkratne razpone med najnižjo in najvišjo vrednostjo ocene, so v Evropskem ornitološkem atla-

su prvič uporabljene z antilogaritmom obdelane vrednosti, ki preohlapne ocene spreminjajo v trdnejše. Takšne geometrijske vrednosti desetih najštevilnejših evropskih delnih populacij vsake vrste so prikazane z diagramom.

Razrezana statistična pogača pri vsaki vrsti pa prikazuje odstotni delež populacijskega dogajanja: naraščanje in upadanje delnih populacij (zemljepisno zamejenih z državnimi mejami), njih stanovitnost ali nihavost, kakor so pač ta stanja in nagnjenja (t.im. trendi) zabeležena v evropski podatkovni bazi. Tako iz grafikona kot iz pogače pa sta izvzeti ruska in turška populacija, prva zato, da zaradi svoje prekomernosti ne bi podirala grafikonov, druga pa zato, ker je atlaško obdelan le njen evropski del, medtem ko so v podatkovni bazi zbrani podatki za vso prostrano in s ptičjim življenjem v primerjavi z evropskimi razmerami izredno bogato deželo.

Besedilo ob vsaki obravnavani ptici komentira svetovno razširjenost vrste, njen gnezditveni habitat v Evropi, vzorec razširjenosti in poseljenosti v Evropi, spremembe razširjenosti in poseljenosti v obravnavanem dvajsetletnem obdobju (1970-90), regionalne variacije gostote, možne dejavnike omejene razširjenosti, gnezditveno gostoto v prvinskih prebivališčih, selitvene in preletne značilnosti, posebnosti v pojavljanju vrste, pa tudi vprašanja podvrsti, kjer je problematiko mogoče natančno opredeliti. 496 vrstam ptic so v atlasu odmerili eno do dve strani, le 17 vrst, katerih gnezditvev v Evropi, zaradi neraziskanosti njenih skrajno vzhodnih meja, ni povsem zanesljiva, je predstavljenih bolj na kratko in brez siceršnjih grafičnih pomagala.

Čeprav naj bi bil evropski popis po predvidevanjih končan do konca leta 1988, je bilo na resničen začetek konca treba počakati na politični razplet organizacijske drame. Toda če je v deželah nekdanje Sovjetske zveze po zrušenju imperija popis zaživel, je v deželah nekdanje Jugoslavije (z izjemo Slovenije in Hrvaške, ki sta imeli tačas popis že narejen) spričo tragičnih dogodkov povsem zamrl. Nič manj zaviralno pa na dokončanje projekta niso vplivale fi-

nančne težave. Navzlic naklonjenosti evropske zvezne administracije, ta je ponudila brezplačne računalniške storitve, se je finančna drama razpletla šele po iznajdbi domiselnega sponzoriranja posameznih vrst ptic, pri katerem je sodelovalo tudi veliko posameznikov.

Slovenci pri tem panevropskem sodelovanju nismo stali ob strani. Že leta 1975 je bil v Raziskovalcu objavljen javni poziv vodilnim ustanovam na področju naravoslovja in varstva narave, da bi prevzele organizacijsko finančno pokroviteljstvo nad projektom. Brez ovinkov so bile imenovane potencialne pokroviteljice: Kustodiat za ornitologijo pri Prirodoslovnem muzeju Slovenije, Oddelek za biologijo na Univerzi, Biološki inštitut Jovana Hadžija pri SAZU in Oddelek za varstvo narave pri Zavodu SRS za spomeniško varstvo. Seveda nobena od teh institucij na poziv ni reagirala. Da bi projekt kljub temu zaživel, je bilo ustanovljeno Društvo za opazovanje in proučevanje ptic Slovenije, ki je to svojo vlogo odlično opravilo in je danes pomembna nevladna organizacija na področju varstva narave.

Slovensko kartiranje gnezdečih ptic naj bi potekalo od leta 1978 do 1984, a se je zavleklo vse do leta 1993, torej je z dopolnitvami trajalo petnajst let. Pri popisu je sodelovalo 80 ornitologov, zbranih je bilo več kot 50.000 podatkov. Kljub prostovoljnemu delu na terenu so bila za zaključna dela in pisanje knjige potrebna finančna sredstva. Šele oblast v samostojni Sloveniji je spoznala pomen vključevanja slovenskih ornitologov v evropska dogajanja. Naj spomnim, kako težavno je bilo v sedemdesetih letih prepričati očete evropskega atlasa, da bo Slovenija organizirala svoj ornitološki atlas. Od zamisli o jugoslovanskem atlasu so odstopili šele potem, ko so bili leta 1979 na sestanku v Metkoviću predstavniki vseh republik seznanjeni s projektom in so vsi seveda obljubili pomoč pri organizaciji jugoprojekta, a iz tega nikdar ni bilo nič, saj se nihče ni držal dogovora. Medtem smo Slovenci leta 1989 preliminarno objavili rezultate nacionalnega kartiranja v evropskem merilu. Leta 1995 pa je končno izšel Ornitološki atlas Slovenije, ki govori predvsem o razširjenosti gnez-

dilk. Podatki, zbrani v tem atlasu, so v sumarni obliki prenešeni tudi v evropski atlas.

Slovenija je tako majhna, da s svojim ozemljem ne pokriva v celoti niti enega od 4400 kvadratov v izmeri 50 x 50 km, čeprav se razteza v večjem ali manjšem obsegu prek 19 kvadratov. Ne glede na to, da je pestrost ptičjih vrst v Sloveniji povsem primerljiva s tistimi območji v Evropi, kjer je pestrost največja, v evropskem atlasu ni niti ene takšne ali drugačne tekmovalne primerjave med evropskimi državami, nasprotno, vseskozi je čutiti izjemno močan duh panevropizma, tako da se tudi državljani majhnih, a ornitološko močnih držav, kakor je naša, počutimo v njem kot doma.

V Evropskem ornitološkem atlasu sodelujemo s strokovnimi komentarji tudi slovenski ornitologi: Iztok Škornik (rumenonogi galeb), Borut Stumberger (zlatovranka), Dare Šere (skalna lastovka), Peter Grošelj (italijanski vrabec) in Iztok Geister (mali deževnik, mali martinec, brškinka, svilnica, črnoglavi strnad), bodisi s samostojnim prispevkom bodisi v soavtorstvu s tujimi izvedenci.

Iztok Geister

J. Watson (1997): The Golden Eagle. T & A D Poyser, London.

Knjiga je srednjega formata, sicer pa, kdor pozna publikacije založbe T & A D Poyser, si lahko predstavlja, kakšen je njen zunanji videz - od drugih knjig iz te hiše se loči le po naslovu in avtorju. Ima 374 strani, prek 500 referenc, 73 tabel, 76 grafov, besedilo pa je dopolnjeno z barvnimi slikami avtorja D. Watsona in črno-belimi ilustracijami K. Brockieja. Knjiga je razdeljena na 22 poglavij, v katerih je besedilo pregledno ločeno s podnaslovi in ob koncu vsakega poglavja strnjeno v kratek povzetek.

Knjiga o planinskem orlu prihaja izpod peresa izkušenega zoologa, ki se je 25 let, na več krajih sveta, ukvarjal z raziskavami ujed - od tega zadnjih 15 let v rodni Škotski, aktivno samo s to vrsto. V pričujočem delu je, poleg z lastnimi podatki, vrsto nesebično predstavil tudi z izsledki drugih avtorjev z vsega sveta. Tako je na enem mestu zbrano vse, kar